

La custòdia compartida: un pas més cap a la igualtat de gènere?

Montse Solsona i Marc Ajenjo, Centre d'Estudis Demogràfics i Universitat Autònoma de Barcelona

Les dades publicades per l'Institut Nacional d'Estadística (INE) mostren que, des de 2011, hi ha una forta estabilitat en la xifra de divorcis –situada al voltant dels 100 mil anuals, en la meitat dels quals hi ha fills/es menors d'edat–, mentre que es dona un notable increment de la custòdia compartida, en detriment del paradigma anterior de custòdia exclusiva de la mare amb un règim de visites pel pare. Entre 2011 i 2016, la custòdia compartida ha passat del 12% al 28% dels divorcis amb fills/es menors. Aquest creixement, liderat per les comunitats autònomes que tenen una legislació favorable, reflecteix canvis socials de més llarg abast relacionats amb la igualtat de gènere dins i fora de la llar.

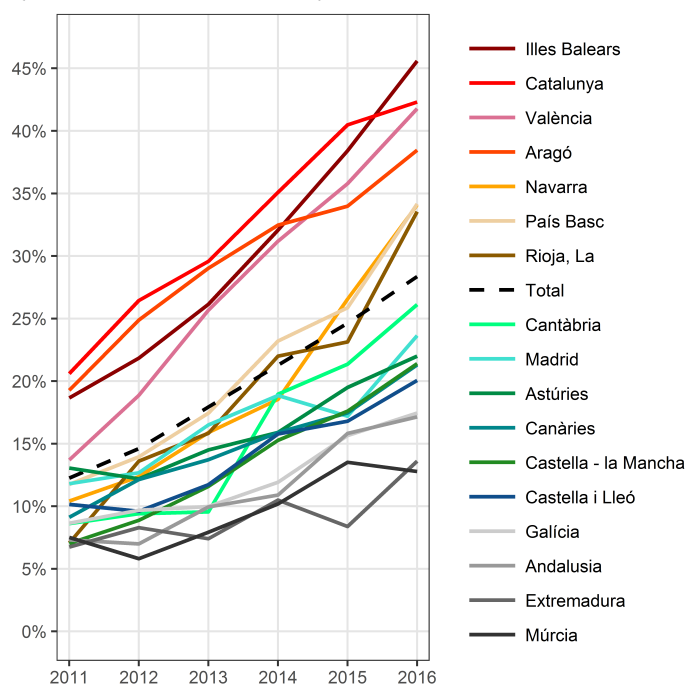
L'anàlisi de les sèries de l'INE, sumat a la inèdita explotació de totes les sentències de divorci i ruptures de parelles de fet dels jutjats de família de la ciutat de Barcelona de l'any 2014 –5.894 sentències–, mostren que la custòdia compartida pactada significa, si més no sobre el paper, equitat entre el pare i la mare, tant pel que fa a la residència alternada dels infants com a la participació en les seves despeses.

Vist això, ens podem preguntar si seria útil atorgar per defecte la custòdia compartida dels fills després de la separació dels progenitors. La resposta no pot ser més clara: No. La custòdia compartida hauria de provenir d'un pacte que reflectís una pràctica anterior de coparentalitat en equitat, que a dia d'avui encara no és pas majoritària.

LES DUES ESPANYES

L'increment de la custòdia compartida entre 2011 i 2016 a Espanya, s'ha produït exclusivament en detriment de les custòdies exclusives de mare, atès que les exclusives de pare s'han mantingut al voltant del 5%. Tot i que la custòdia compartida ha crescut a totes les comunitats autònomes, un ritme molt desigual n'ha accentuat les diferències (vegeu la Figura 1). Les comunitats amb percentatges més elevats de custòdia compartida i clarament per sobre la mitjana espanyola són Illes Balears, Catalunya, País Valencià, Aragó, País Basc, Navarra i la Rioja. En només cinc anys –de 2011 a 2016–, totes elles han afegit uns vint punts percentuals a la prevalença de la custòdia compartida. Tal i com mostren els dos mapes de la Figura 2, l'any 2016 les comunitats amb més custòdia compartida, amb l'única excepció de les Illes Balears i la Rioja, coincideixen amb aquelles que tenen legislació pròpia que promou la coparentalitat després d'un divorci. En un estudi recent hem demostrat que, a més de la importància de la legislació, el factor explicatiu més important de la custòdia compartida és l'existència de relacions de gènere més igualitàries en el si de la parella i la societat en general, especialment en la distribució del treball productiu i de cura (Solsona, Spijker i Ajenjo, 2017).

FIGURA 1. Evolució de la custòdia compartida per comunitats autònomes. 2011-2016 (en % sobre el total de custòdies)

Font: Elaboració pròpia a partir de les microdades de les Estadístiques de divorcis de l'INE.

IMPLICACIONS PER A LA DEMOGRAFIA

La custòdia compartida té implicacions directes en la demografia. Hem de tenir en compte que una mica més de la meitat de les parelles divorciades entre 2011 i 2016 tenien fills/es, en conjunt uns 480 mil menors de 18 anys, per als quals s'havia de decidir sobre la seva guarda, essent prop de 100 mil als qui es va atorgar la custòdia compartida. Tot i que aquestes dades no permeten

mateix procediment legal. Així, hem pogut constatar que del total de processos judicials en els que es dirimeix la custòdia dels fills/es, un 37% corresponen a parelles de fet.

Els principals resultats de la nostra recerca ens permeten desmentir dos mites. El primer fa referència a la banalització de la custòdia compartida, hipòtesi plantejada en diverses ocasions per professionals jurídics l'any 2014. La seva impressió era que,

a Barcelona, atenent als criteris establerts per la Llei Catalana de 2010 –experiència de cura conjunta abans de la ruptura de la unió, capacitat de cada progenitor per a fer-se càrrec de les tasques parentals i actitud d'ambdós per cooperar en tot moment, entre d'altres–, s'estaven atorgant més guardes compartides de les que correspondrien. Els resultats, però, no apunten en aquesta línia, en tant que la coresponsabilitat de pares i mares no divorciats en la cura és superior al nombre de custòdies compartides atorgades després d'una ruptura. I és que, a Barcelona, el 2014, les parelles que un cop trencada la unió assolien una custòdia compartida –el 25,3%– eren menys freqüents que les parelles amb fills/es menors de 18 anys que compartien

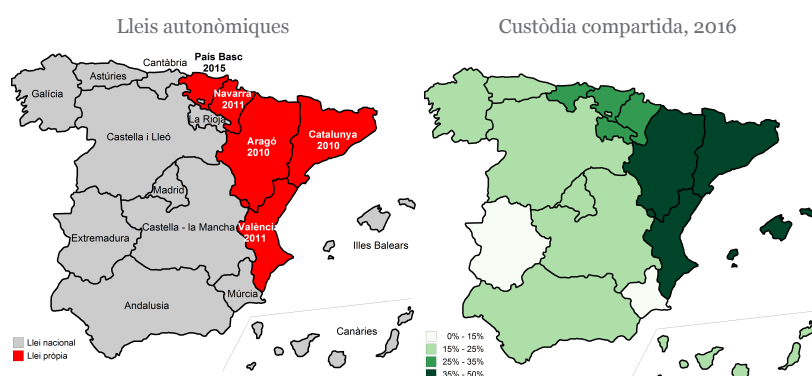
les tasques domèstiques i la cura dels infants en condicions d'igualtat, que, segons l'Enquesta d'Usos del Temps de 2009-2010, era del 30,8%. Tot i que no en podem deduir un efecte de causa-conseqüència, els indicis apunten que, en el cas de Barcelona i, per extensió, de Catalunya, el criteri de coparentalitat abans del divorci sembla prou raonat.

El segon mite fa referència a la situació de les parelles de fet. Tot sembla indicar que les persones que formen una unió sense papers, en principi més avesades al pacte, haurien de resoldre la seva ruptura sense la intervenció d'un jutge i mostrar un major nombre de custòdies compartides. I, si més no per a les parelles de fet que passen pels jutjats, això no és així. Aquestes mostren un major grau de conflicte –en termes judicials seguir un procediment *contenciós* en el que el jutge té la darrera paraula– que les parelles casades i, a més, tal i com mostra la Figura 3, tenen menys custòdies compartides.

EL PACTE ENTRE ELS CÒNJUGES ÉS CRUCIAL

A més del tipus d'unió, la Figura 3 mostra altres factors que afavoreixen el paradigma emergent de guarda compartida. Un dels més rellevants és, sens dubte, el pacte entre els progenitors –en termes judicials seguir un procediment de *mutu acord*. És tres vegades més probable una custòdia compartida quan és la parella qui pacta

FIGURA 2. Lleis autonòmiques i custòdia compartida per comunitats. 2016 (en % sobre el total de custòdies)

Font: Elaboració pròpia a partir de les microdades de les Estadístiques de divorcis de l'INE.

precisar quants menors de 18 anys hi ha actualment que visquin en residència alternada, l'enquesta *Health Behaviour in School-aged Children* (Moreno *et al.* 2016) mostra que, el 2014, al voltant d'un 5% de joves compresos entre 11 i 16 anys viuen en règim de custòdia compartida. Amb un senzill càlcul podem estimar que en el 2014 hi havia a Espanya gairebé 150 mil adolescents vivint a parts iguals en dues llars. Així, contràriament al què ens informen el cens de població que adjudiquen per imperatiu legal a cada persona un sol domicili, hi ha una part gens menyspreable de la població jove que té una doble residència.

Així mateix, les estadístiques oficials de l'INE sobre separacions i divorcis no inclouen les ruptures de parelles de fet, un col·lectiu que, com veurem tot seguit, és cada cop més nombrós i de característiques prou diferenciades. Fora convenient disposar a curt termini d'una estadística que les inclogui.

DE QUÈ PARLEM QUAN PARLEM DE CUSTÒDIA COMPARTIDA?

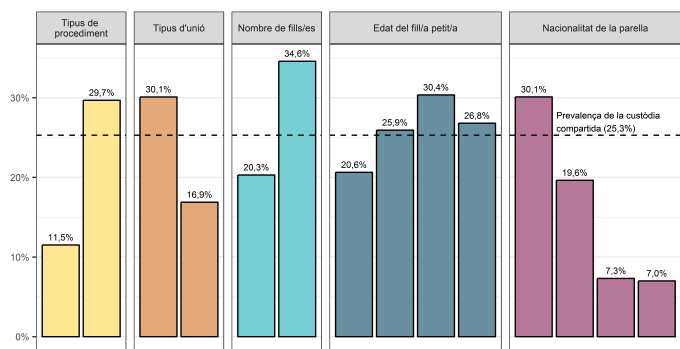
Vegem-ho en un estudi de cas per a la ciutat de Barcelona, on analitzem la custòdia compartida com a fet jurídic a partir de les 5.894 sentències dictades als jutjats de família el 2014. En analitzar directament les sentències, hem pogut incloure per primer cop, a més de les ruptures matrimonials, els processos judicials de parelles de fet amb fills que se separen, ja que ambdós segueixen el

els termes de la separació, que quan és el jutge qui els determina.

El lloc d'origen de la parella també té un fort poder explicatiu. Quan ambdós progenitors són espanyols, la propensió a la custòdia compartida és quatre vegades més elevada que quan ambdós són estrangers. Ara bé, hem de destacar també que és més important el lloc de naixement d'ell que el d'ella, en tant que s'atorguen (o es pacten) més custòdies compartides quan el pare és espanyol i la mare estrangera, que no pas en la situació contrària.

Aquests resultats per Barcelona coincideixen amb la recerca sobre els factors determinants de la custòdia compartida –a partir de les estadístiques de l'INE– al conjunt de Catalunya i a la resta d'Espanya (Solsona i Spijker, 2016). En l'estudi de Barcelona hem pogut anar més enllà, analitzant l'efecte d'altres variables (com el tipus d'unió que ja hem vist, l'edat dels fills/es i la classe social) no incloses per l'INE.

FIGURA 3. Custòdia compartida segons diferents variables. Barcelona ciutat, 2014 (en % sobre el total de custòdies)

Font: Elaboració pròpia a partir de les sentències de tots els jutjats de família de Barcelona.

La custòdia compartida és més freqüent quan el fill/a menor té entre 6 i 11 anys, un resultat que guarda una gran harmonia amb l'opinió de diferents operadors jurídics vinculats a la infància, poc partidaris de la itinerància dels menors de 6 anys entre dues llars. A partir dels 12 anys la doble residència decau.

Tot i que només per als processos judicials de *mutu acord* –motiu pel qual no s'ha inclòs en la Figura 3–, per Barcelona hem pogut comprovar l'efecte de la classe social, que no és altre que una clara relació positiva entre renda familiar i custòdia compartida. Els que tenen rendes més altes acorden en un 42% dels casos la custòdia compartida, mentre en les rendes més baixes la prevalença és només del 24%, i del 32% entre les classes mitjanes. Aquesta constatació ens permet afirmar que la falta de recursos té un efecte negatiu, no solament en la propensió a divorciar-se, sinó també en la possibilitat de mantenir dues llars en les mateixes condicions.

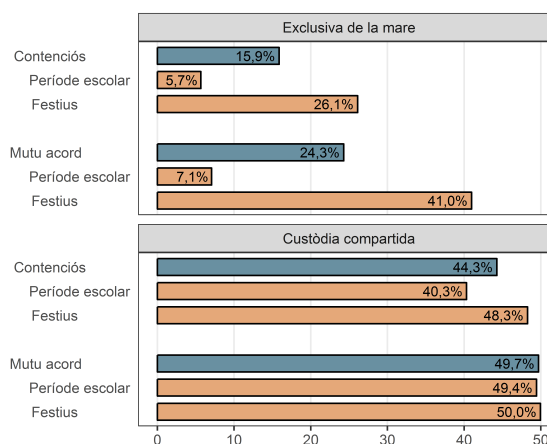
Entre tots els factors el pacte té una importància cabdal perquè forma part de la gestió del propi procés de ruptura, que *per se* ja suposa un cert conflicte. El pacte és un principi que recull la llei catalana de 2010, en proporcionar un instrument –el Pla de Parentalitat– dissenyat per a promoure l'acord entre les parts (Solsona, Brullet i Spijker, 2014) i que, entre altres coses, contempla el règim d'estades dels fills a casa de cada progenitor. Però és que el pacte és crucial no només per a la coparentalitat, sinó també pels resultats acadèmics i pel benestar dels infants. En un estudi recent, Escarpa (2017) demostra que els fills/es d'un divorci sense conflicte obtenen millors resultats en els estudis que els que viuen en una llar biparental. Per altra banda, en l'estudi de Barcelona hem analitzat com es resol la distribució del temps de cura i el finançament de les despeses dels infants entre la mare i el pare, dos elements bàsics per a garantir el seu benestar.

TEMPS I DINERS EN EQUITAT DE GÈNERE

Si més no sobre el paper, la custòdia compartida significa equitat entre el pare i la mare tant en temps de cura com en les despeses dels infants.

La Figura 4 mostra el percentatge de nits que, segons les sentències, els menors d'edat dormen a casa del seu pare. Si l'acord és conseqüència d'un pacte –procediment de *mutu acord*– la igualtat en el temps de cura és absoluta: dormen la meitat de les nits a casa de cadascun dels progenitors. Encara que en menor mesura, aquesta igualtat també la podem llegir en les custòdies compartides provinents d'un procés *contenciós*. La diferència més gran entre el *mutu acord* i el *contenciós*, que s'accentua encara més

FIGURA 4. Residència alternada dels fills en dies d'escola i festius* segons el tipus de custòdia i de procediment (*mutu acord* o *contenciós*). Barcelona ciutat, 2014 (% de pernòctes anuals amb el pare)

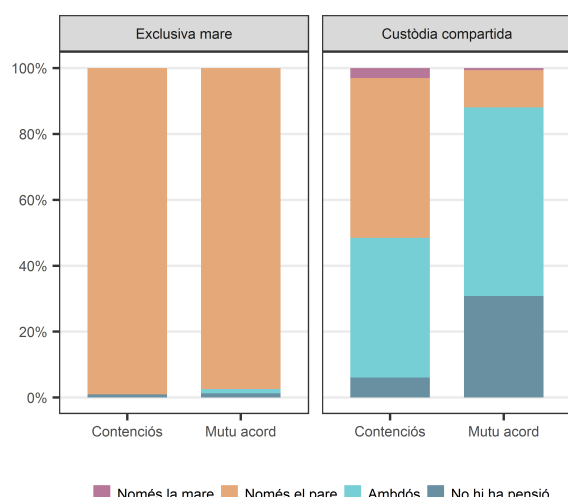
*El dies festius inclouen caps de setmana, vacances de Nadal, Setmana Santa i estiu.

Font: Elaboració pròpia a partir de les sentències de tots els jutjats de família de Barcelona.

en les custòdies exclusives de mare, és el desequilibri entre els dies festius –caps de setmana i vacances escolars, en general– i les nits del període escolar. Una diferència que té una importància cabdal en tant que els dies d'escola són també dies d'activitat laboral, dificultant la conciliació dels àmbits productiu i reproductiu.

Aquesta lògica també es dona en el pagament de les pensions (Figura 5). En el 88% de les custòdies compartides que provenen d'un *mutu acord*, o no paga cap dels dos –que és equivalent a dir que cadascú paga les despeses quan té els fills/es– o paguen els dos; i en aquest darrer cas, una quantitat lleugerament més elevada els homes, probablement com a conseqüència d'un major poder adquisitiu. Quan la custòdia compartida prové d'un *contenciós* en el 50% dels casos paga el pare, la qual cosa la situa en un punt intermedi entre la custòdia compartida pactada i la custòdia exclusiva de la mare.

FIGURA 5. Pensions d'aliments dels fills segons el tipus de custòdia i de procediment. Barcelona ciutat, 2014 (en % de qui paga).

Font: Elaboració pròpia a partir de les sentències de tots els jutjats de família de Barcelona.

Referències bibliogràfiques

Ajenjo, M i García-Román, J (2014) «Cambios en el uso del tiempo de las parejas ¿Estamos en el camino hacia una mayor igualdad?», *Revista Internacional de Sociología*, 72 (2): 453-476.

Escarpa, S (2017) «Effects of Post-Divorce Parental Conflict on Children's educational achievement», *REIS*, 158: 41-58.

Moreno, C; Ramos, P; Rivera, F; et al. (2016) *Informe técnico de los resultados obtenidos por el Estudio "Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) 2014" en España*. Madrid: Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad.

Solsona, M; Brullet, C i Spijker, J (2014) «Coparentalidad i custòdia compartida a Catalunya», *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 60 (2): 387-415.

Solsona, M i Spijker, J (2016) «Does the 2010 Catalan Civil Code affect trends in joint physical custody? A comparison between Catalonia and the rest of Spain», *Population*, 71 (2): 297-324.

Solsona, M; Spijker, J i Ajenjo, M (2017) «Calidoscopio de la custodia compartida en España» a Becerril D & Venegas, M (Coord.) *La custodia compartida en España*. Madrid: Dykinson, 45-72.

Cita

Solsona, Montse i Ajenjo, Marc (2017) «La custòdia compartida: un pas més cap a la igualtat de gènere?», *Perspectives Demogràfiques*, 8: 1-4.

Editors

Andreu Domingo i Albert Esteve

Per altra banda, tant la Figura 4 com la Figura 5 mostren que la custòdia exclusiva de la mare encarna el paradigma anterior, en el que conflueixen les desigualtats en l'exercici de la maternitat i la paternitat en tres dimensions: el temps de cura, la conciliació entre treball i família i les despeses dels infants.

LA CUSTÒDIA COMPARTIDA ÉS UN AVENÇ CAP A L'EQUITAT, PERÒ...

Fins aquí hem estudiat els acords legals. La correspondència entre els acords i les pràctiques parentals dependrà, a nivell individual, de la pràctica de la coresponsabilitat abans de la ruptura, i a nivell social de la solidesa del canvi social pel que fa a les noves paternitats. Al nostre entendre, la sostenibilitat en el temps dels acords i de les pràctiques de coparentalitat en equitat, farà que les generacions més menudes de nens i nenes estiguin habituades al rol de cura intercanviable entre progenitors, que redundarà en l'adquisició de valors d'equitat per la pròpia experiència de socialització.

La custòdia compartida ha de ser vista com un avenç si es tracta d'un reflex, tal com diu la llei catalana, de la coresponsabilitat prèvia a la dissolució de la parella. La resposta legislativa adequada no ha de consistir en imposar la custòdia compartida, sinó que ha de tenir en compte les condicions de cura prèvies a la ruptura i deixar que l'augment progressiu de les parelles igualitàries que s'està produint (Ajenjo i García-Román, 2014) condueixi, en cas de trencament, a un augment de les custòdies compartides.

Ara bé, si és atorgada de manera indiscriminada, podria aguditzar el conflicte entre els progenitors i tal vegada les desigualtats entre ells. Per tant, l'aplicació d'una legislació que no tingui en compte la peculiaritat de cada cas, la seva història, i que obviï que les mesures no poden ser imposades en un context on les desigualtat entre homes i dones encara perduren, pot ser clarament contraproductiu.

Correspondència dirigida a:

Montse Solsona
msolsona@ced.uab.cat

Crèdits

Disseny de la recerca: Montse Solsona, Cristina Brullet i Marc Ajenjo
Treball de camp i base de dades: Amalia Gómez Casillas
Gràfics: Anna Turu

Maquetació

Xavier Ruiz Vilchez

Agraïments

A Montserrat Tur, al personal dels Jutjats de Família de la Ciutat de la Justícia de Barcelona, i a tot l'equip de treball de camp

Enllaç url

<http://ced.uab.es/difusio/butlleti-perspectives-demografiques/>

Contacte

Centre d'Estudis Demogràfics.
Carrer de Ca n'Altayó, Edifici E2
Universitat Autònoma de Barcelona
08193 Bellaterra / Barcelona
Espanya
Telèfon: +34 93 5813060
Correu: demog@ced.uab.es
Web: <http://ced.uab.es/>